

VÁLASZ AZ OPPONENSI VÉLEMÉNYEKRE

Bevezetesként szeretnék köszönetet mondani bírálóimnak, hogy ilyen alapos véleményt alkottak munkámról, talán kutatási területüktől igen távol eső témakörben írt disszertációról alapos és részletes bírálatot fogalmazzanak meg. Ahogy az opponensi vélemények megfogalmazták, hogy disszertációm célja a magyar lengyel kapcsolattörténet művelődéstörténeti vonatkozásában az orvostörténeti adatok összefoglalása, amelyre, teljességre törekvően eddig nem volt kísérlet. Igaz, ez olyan hatalmas és összetett terület, amelynek felvázolására disszertációm csak kísérlet lehet. Az is igaz, hogy az időhatárok nagyok, talán könnyebb lett volna egy kisebb „szakaszt” megvizsgálni. Ez sikertelen lett volna, mivel az orvosi kapcsolattörténetet sem a magyar, sem a lengyel szakirodalomban még vázlatokban sem dolgozták fel, illetve nem a választott téma vonatkozásában. Voltak nagy alkalmak, például a krakkói egyetem alapításának 500. évfordulója, amelynek tiszteletére alapvetésnek számító munkák láttak nyomdai napvilágot, de ezekben a magyar orvosi vonatkozások csak érintő módon szerepelt. A magyar nyelvű munkákba az orvosi vonatkozások néhány bekezdés erejéig kerültek be, ami mögött semmiféle „gyanúval” nem élhetünk, egyszerűen nem volt olyan szakember, aki mélységében feldolgozta volna a témát. Igaz, 1966-ban kétkötetes könyv jelent meg a krakkói orvosi kar történetéről, amely szintén tartalmazott magyar vonatkozású adatsorokat, de ezek is inkább a lábjegyzetek birodalmában kerültek közlésre. Ez a munka lengyel nyelven került kiadásra, magyar könyvtárakba került tiszteletpéldányait – lengyel nyelvtudás hiányában – senki nem forgatta. Ezért is vállalkoztam a felvillantás erejével vezért áttekintésre, aminek alapját a levéltári, könyvtári források adják. Terjedelmi okok miatt részletesen nem térhettem ki mindenre, inkább azt a módszert alkalmazta, hogy a már általam részleteiben feldolgozott területeket a disszertációban „rövidebbre” vettem, inkább kevésbé feltárt vonatkozásokat fejtettem ki bővebben. Természetesen, ha nyílik alkalom e munka nyomdai kiadására, akkor igyekszem arányosan és részletesen kifejteni a témaköröket.

Bírálóim erényként emelték ki, hogy nem az általános politikatörténet kronológiáját követtem, hanem a témakörből adódó szakaszokat igyekeztem alkalmazni. Ez így történt, amelyre Szokolay Katalin professzor asszony is rámutatott, hogy egyes korszakokban - például a

krakkói egyetem fénykorában, a Jagellók és a Báthoryak korában – igen sűrű és gazdag a kapcsolataink, más időszakokban laza és esetleges. Orvostörténeti vonatkozásban ekkor kap nagy jelentőséget a távoli egyetemeken kiformalódott magyar-lengyel diákkapcsolat, a hagyományos történeti rokonszenv új formája. Igaz, ezen kapcsolatokban már szerepet kapott az adott egyetem orvosi karának akkori színvonala, ami vonzotta a magyar és a lengyel medikusokat. Az itt szövődött szakmai kapcsolatok később mindig nyomon követhetőek. A 19. században már a különböző egyetemeken felvirágzott orvosi iskolák adják ezt a mágneses erőt, az idesereglettek már inkább a postgraduális formában ismerkednek meg az új orvosi szemléletekkel, irányzatokkal.

A szellemi és szakmai kisugárzások hatásának vizsgálata már nem olyan látványos adatsorokat építenek fel, mint például a királyi udvarokban megfordult vagy a szabadságmozgalmainkban kölcsönösen részt vett orvosaink tevékenysége. A felvilágosult abszolutizmus egészségpolitikáját felépítő Gerhard Van Swieten törvényt előkészítő, egyetemreformokat megfogalmazó tevékenysége nemcsak a magyar orvosi kar /1769/ szakmai és gyakorlati munkájára hatott, de ez kimutatható az 1770-es évektől kibontakozott lengyel egyetemi reformokban, az 1785. évi lengyel Orvosi Rendtartásban. Ennek szakmai kidolgozásában meghatározó szerepet játszott – a sokáig Bécsben élt és Swieten tanítványának számító - Andrzej Badurski, a megreformált krakkói orvosi kar professzora. vagy Józef Czerwiakowski, aki szintén hosszabb időt töltött a bécsi egyetem. 1781-ben Bécsben felállították a Katonaorvosi Akadémiát, amely a hadsereg számára képzett katonaorvosokat. Szinte ezzel egyidőben Michal Bergonzoni /1748-1819/ a pápai nuncius orvosa, sokáig az osztrák császári hadsereg tábori orvosa megszervezi a krakkói egyetem orvosi kara mellett működött és Gródnoban /1776/ a Katonaorvosi Főiskolát, amelynek szervezete inkább a Josephinumra, mint a berlini katonaorvos-képzésre hasonlított.

A15/16. századi orvostörténeti kapcsolataink középpontjában- amint Sótonyi Péter professzor úr is kiemelte – Krakkó és a királyi udvarok voltak. Valóban regénybe illő események voltak, amint ezt Veress Endre kiváló történészünk az alapos történeti feldolgozás és a regényes elbeszélés között mozgó Báthory István címet viselő vaskos könyvében feldolgozott. Így lehetett volna megírni a lengyel Bylicai Márton, Mátyás király udvari csillagászának és orvosának, vagy Mathias Mechoviensis orvostanárnak és krónikaírónak a történetét. B figyelmet-érdemet volna Albertus Novocampianus is, aki elsőként tanította az anatómiát Krakkóban Vesalius szellemében. Igaz, Izabella erdélyi udvarában élve kemény teológiai vitát folytatott Dávid Ferencsel, majd tért vissza Krakkóba. Még itt is sok a rejtély, a felderítetlen ügy: csak példaként említem, hogy egy évvel ezelőtt a domonkosok krakkói kolostorának

előcsarnokában megtaláltam az ariánus Novocampianus síremlékét, pontosan feljegyezve egyetemi pályája minden adatát, meghagyva a kérdést, miként került egy ariánus püspök a domonkosok templomába? /Mentségemül legyen mondva, hogy ezt a disszertációt már akkor leadtam az MTA-nak./

Valóban a 23o. század magyar-lengyel orvosi kapcsolataiban meghatározó szerepet kapott a második világháború éveiben magyar földre menekült lengyelek orvosi és betegellátása, amely éppen olyan egyedülálló, mint a menekültek oktatásügye. Mindig kiemelten szólnunk a második világháború alatt formálódott magyar-lengyel kapcsolatokról, a menekültügyről, amely hosszú időre meghatározta a kapcsolataink szellemét és tartalmát. Valóban egyedülálló volt, amelyre keretet adtak a nemzetközi humanitárius szerződések, de ezen felül a meghatározó az évszázados rokonszenv volt.

Sótonyi Péter akadémikus úr a krakkói orvosi karán történt orvostörténeti hagyományokkal, oktatásával és tudományos minősítésekkel kapcsolatban tett fel kérdést.

Az orvostörténelem már a 17. század első felétől szerepet kapott a krakkói orvosképzésben: a krakkói püspök által 1635-ben engedélyezett orvoskari tankönyvek között szerepelt Bartolomiej Dylagowski /1560-1630/ orvos baccalareus, a bölcsészeti tanfolyam filozófia tanárának *Chronologia medica cum titulis honorificis maioribus suis a grata posteritate delatis* című, mintegy 60 oldalas orvostörténeti témájú munkája. Ebben a szerző foglalkozott Hippokratésszal, a görög-római medicina jeles orvosainak munkásságával. A *Synopsis chronologica* fejezetben arab, latin, német, lengyel, angol, spanyol és francia orvosok munkáit sorolja fel, természetesen külön hangsúlyt fektetett a lengyel szerzők könyveire. E munka hatására a kötelező avatási értekezések között mind több orvostörténeti témájú disszertáció született, inkább az orvosi kar jeles egyéniségeivel foglalkoztak. Ezek közül kiemelkedik a magyar nemességgel is rendelkező Stanislaw Wosinski /1644-1694/ orvosdoktor, krakkói kanonok és az elméleti orvostan tanárának vagy száz oldalas munkája, amelyben 63 Krakkóban végzett orvossal és kézírataival foglalkozik. Külön figyelmet szentel 25 orvoskari professzornak. E munkát 1896-ban nyomtatásban is megjelentették.

Az 1770-es években megkezdődött lengyel egyetemi reformok – Krakkó, Vilnó és később Varsó - érintették az orvostörténelem oktatását is. Szinte egyidőben, 1810 áprilisában elrendelték az orvostörténelem kötelező oktatását Krakkóban, Vilnóban és Varsóban, a IV. évfolyam első félévében heti három órában. Krakkóban 1814/15. évi tanévben az orvostörténeti katedrát az orvosrendészeti és igazságügyi orvostani intézetbe helyezték, maradt itt közel száz esztendeig. Az orvostörténelemből lehetett disszertációt írni, ha nem ezt választotta, akkor az orvostörténelem mindenképpen szerepelt az orvosi tanulmányokat lezáró

végző szigorlaton is. Az orvostörténelem első krakkói professzora Franciszek Kostecki /1758-1844/ volt, aki előadásait a göttingeni Blumenbach Handbuch der Naturgeschichte /1789/ c. munkája nyomán adta elő. Két év múlva Kostecki átadta tisztségét Jerzy Bodoszynskinek /1728-1832/, akit újabb két év múlva Ignacy Wozniakowski /1779-1831/, a szülészeti-nőorvoslás professzora követett. Ők is a német iskola munkáiból adtak elő, lemondásuk elsősorban más tanszék vezetésével magyarázható. Az 1816. évi egyetemi reform szerint az orvostörténelem tanszéke önálló intézetté alakult az igazságügyi orvostani intézeten belül, a tanszék élére Sebastian Girtlert /1767-1833/, Bécsben orvosi diplomát szerzett orvosdoktor neveztek ki, aki jelentős európai tanulmányút után telepedett le Krakkóban, 1810-ben az igazságügyi orvostan professzorává nevezték ki, több alkalommal viselt egyetemi méltóságot. Képzett orvostörténész volt, előadásait latinul tartotta, Hecker munkáját vette alapul. Fennmaradt teljes oktatási tervezete, jelentős orvostörténeti publikációs tevékenységet fejtett ki. Levelezésben állt Európa akkor neves orvos történészeivel, ezeket a szakmai leveleket 1822-ben a Krakkói Tudományos Társaság kiadásában megjelentette Beszélgetések az orvosi tudomány haladásáról és a gyakorlati orvostudomány és elmélet hatásairól c. kéziratát. Foglalkozott kórháztörténettel is. 1826-ban – intézetvezetői elfoglaltságai miatt – kinevezette másodprofesszornak és az orvostörténeti kabinet vezetőjének Julius Sawiczewskit /1795-1854/, aki az általános orvostörténeti előadásokba beiktatta az állatorvoslástörténetét. Ő is Sprengel és Hecker alapján oktatott.

Girtler halála után Fryderych Hechelt /1795-1851/, 1821-ben Vilnában végzett orvostörténészt nevezték ki. Német neve ellenére lengyel volt, aki végzése után majd másfél évtizedet Európa legkülönbözőbb egyetemein /Bécs, Párizs, Róma, Nápoly, stb./ töltött, majd öt évig Elbán, Szardínián, Korzikán, Szicíliában és Máltán volt gyakorló orvos, majd éveket töltött Franciaországban, Finnországban, Norvégiában, Angliában és Hollandiában. 1828-1834 között göttingeni, hallei, lipcsei és berlini egyetemeken működött az anatómiai intézetekben. Beszélt latinul, németül, angolul, franciául és olaszul. 1834-ben megjelent Krakkóban és megpályázta az orvostörténelem professzori állását. Írásban kidolgozott pályázatában 6 volt orvostörténeti téma, Kidolgozott tantervében elsősorban német szakirodalomra épített, 1835. július 1-vel nyerte el tanszékét, ahol heti 5 órában adta elő az orvostörténelmet. Előadásait 1839-ben nyomtatásban is megjelentette Az Orvosi Kar Évkönyvében Ez a munka feldolgozta a lengyel orvostudomány történetét, de hamarosan megírta a lengyel igazságügyi orvostan történetét, forrás és dokumentumgyűjteményeket adott ki. Nevéhez fűződik a krakkói orvostörténeti gyűjtemény megalapítása, ösztönzője lett az orvostörténeti kutatások megindításának, az orvostörténeti források és dokumentumok

tudományos feldolgozása. Benne kell tekintenünk a lengyel orvostörténeti kutatások megszervezőjét és ösztönzőjét. Halála után – ekkor már Krakkó a Monarchia felügyelete alatt élt – az egyetem által kinevezett Ludwik Gasiowski a bécsi Belügyminisztérium elutasította, ismét, az orvostörténelem a szabadon választott tantárgyak sorába került. Ebben a korszakban az orvostörténelem előadója Fryderyk Skobel /1806-1876/, az anatómia professzora lett, aki becsülettel ellátta feladatkörét, előadásait 5-6 hallgató látogatta. Az előadásokat szívesen átadta Józef Oettingernek /1818-1895/, aki orvosi disszertációját 1846-ban orvostörténelemből írta. Nem számíthatott egyetemi tanári kinevezésre, mivel 1846-ban és 1848-ban tagja volt a Bécs ellenes nemzeti mozgalomnak, a galíciai Nemzeti Bizottságnak, 1848-ban a galíciai tartományi parlamentben a birodalmi alkotmányt követelő csoport tagja lett. A forradalmak után a krakkói zsidó kórház főorvosa lett, így kikerült az állami alkalmazottakat és egyetemi oktatókat vizsgáló bizottság hatásköre alól. 1861-ben ismét politikai szerepet vállalt, Bécsben egy lengyel küldöttség tagjaként a lengyel nemzeti jogok visszaadásáról tárgyalt. 1862-ben az orvostörténelem tárgyköréből magántanári kérelemmel fordult az egyetemhez, amit ugyan megkapott, de előadói jogot nem. Ezt csak 1868-ban kapta meg, első előadásán csak néhányan voltak, 1873-ban pedig a legnagyobb előadói termék kellett neki adni. Megírta az orvostudomány története c. könyvet, amely közel ezer oldalon az egyetemes és a lengyel orvostudomány történetét dolgozta fel. 1891-ig adta elő az orvostörténelmet, az általános orvostörténeti előadásokon kívül előadta a szemészet, a sebészet, a járványtan és a közegészségtan történetét. Valóban a legnépszerűbb tanára volt az egyetemnek, egykori politikai szerepe miatt soha nem lehetett nyilvános rendes tanár. Halála után ismét a megbízott előadói rendszerhez tértek vissza, minden tanév kezdetén gondot jelentett, hogy ki adja majd elő az orvostörténelmet. 1901-ben viszont Leon Wacholtz, az igazságügyi orvostan professzora, ideiglenes orvostörténeti előadó örömmel fogadta, hogy Adam Wrzosek /1875-1965/ - a kijevi, a zürichi egyetemeken tanult, Berlinben oklevelet szerzett – orvosdoktor magántanári kérelemmel fordult az orvosi karhoz, amit támogatott, 1906-ban magántanár, 1909-ben az orvostörténelem rendkívüli tanára lett. Wacholtz örömmel adta át feladatait Wrzoseknek, aki 1910-től már az ötödéveseknek heti 4 órában kötelező tárgyként adta elő az orvostörténelmet. A két féléves tárgyból az első félév végén vizsgát tettek, a második félév végén pedig szigorlatot. Wrzosek termékeny szakíró volt, az első világháború kitöréséig közel 90 közleményt, tanulmányt és két egyetemi jegyzetet írt. Közleményeit oroszul, Németül és franciául jelentette meg. Az első világháború alatt katonai szolgálatra hívták be, az egyik krakkói katonai kórház parancsnoka lett. Elkötelezett híve volt Pilsudskinak és a lengyel nemzeti mozgalomnak, 1918 után az első lengyel Vallás- és

Közüoktatásügyi Minisztériumban az egyetemi ügyek referense lett. Szerepe volt a varsói, a poznaai, a wroclawi és a vilnai egyetemek újjászervezésében, az orvosi karok oktatási programjának kidolgozásában, sőt a szigorlati tárgyá előléptetett orvostörténelem kötelező bevezetésében. 1920. november 15-én lemondott minisztériumi állásáról és az általa szervezett poznaai orvostörténeti intézet igazgatója, az orvostörténelem professzora lett, amely tisztséget 40 évig betöltött. A második világháború alatt a titkos varsói egyetem professzora, több alkalommal csak a szerencse segítette a Gestapo letartóztatása elől.

1920-ban a krakkói orvostörténeti tanszék és intézet élére Wladyslaw Szumowskit /1875-1954/ nevezték ki, aki a lengyel orvostörténeti kutatás, oktatás és közélet nemzetközi hírnő tudósa volt. Mint galíciai lengyel orosz, német és lengyel egyetemeken tanult, az első világháború idején katonáorvos, majd a krakkói orvostörténeti oktatás újjászervezője és 1934-ben jelentette meg az Orvostudomány története című orvostörténeti alapvetését, amely magyarul 1939-ben jelent meg Herczeg Árpád fordításában. 1939. október 6-án a Gestapo letartóztatta, a sachsenhauseni fogolytáborba hurcolták, ahonnan csak 1940. február 9-én – részben magyar részvételű tiltakozásra – kiszabadult. Betegsége miatt nem vett részt az ellenállási mozgalomban, az élettant oktatta a titkos földalatti egyetemen. Nagy szerepe volt az orvostörténelem oktatásának újjászervezésében, javaslatára 1948-ban – az orvostörténeti intézeten belül- külön tanszéket kapott a gyógyszerészettörténelem Jan Lechst /1869-1954/ vezetésével. Tanszéki utóda Zbiegniew Kukulski, majd 1971-től Mieczyslaw Skulimowski, majd 1982-től Zdzislaw Gajda, aki a gyógyszerészettörténelem docense volt.

A lengyel orvosképzés ideje 4+2 év, amelynek a végén a végzettek orvos oklevelet /magiszteri címmel/ kapnak, Ezt államvizsga letétele és disszertáció megvédése után érhetik el, a képzés része a kötelező orvostörténelem /negyedik tanév első vagy második félévé/, amely szerepel az államvizsga követelményei között. A disszertáció tárgya lehet az orvostörténelem, de ebben az esetben újabb félévet kell hallgatni, végén szigorlatot tenni. Az orvosdoktori címet külön kérelemmel és eljárással lehet megszerezni, orvostörténelem esetén a habilitációs eljárásunkhoz hasonló követelményrendszerben, disszertációval lehetséges. Egyetemi előadó csak ennek megszerzése után lehet a kérelmező. 1945 után a lengyel egyetemeken megszüntették az orvostörténeti tanszékeket /intézeteket/, csak Krakkóban maradt meg, csak itt lehetett doktori fokozatot szerezni. A többi egyetemen un. kabinetirodák működtek, rk tanárok irányítása mellett. 1956-ban Poznaanban is visszaadták az intézeti rangot, ezután itt és Krakkóban lehetett doktori fokozatot nyerni. Jelenleg orvostörténeti oktatás folyik Krakkóban, Varsóban, Wroclawban, Poznaanban, Turunban, Gdanskba, Lublinban, valamint a lódzi Katonaorvosi Egyetemen. Általában a negyedik tanévben, az első

félévben heti 3 órában, végén kolloquimmal. Lengyelországban egységes egyetemek működnek, az egyetemi karok között működnek doktori iskolák, de az orvosi működő doktori iskolában csak orvosi oklevéllel rendelkezők szerezhetnek fokozatot, ami nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ezen iskola előadásait más karok hallgatói is látogathassák.

Sótonyi Péter akadémikus úr által feltett második kérdésre – miszerint Gyulay Pál milyen orvosi értesülésekkel rendelkezett Nikolaus Bucella és Simon Simonius között kirobbant szakmai vitában – nem könnyű a válasz. Báthory István lengyel király környezetében több orvos is tartózkodott egy időben, akik száma soha nem haladta meg az 5-6 személyt, de ezek jól ismerték egymást vagy egyetemi tanulmányaik vagy más körülmények miatt. Magyar és lengyel történészek már a 19. század végén felhívták a figyelmet arra a különös körülményre, hogy Báthory István már Erdélyben is nagy figyelemmel volt a Bolognában végzett humanisták iránt, így Kovaczóczy Farkas volt egyik legfőbb tanácsadója. Krakkóban is jelentős szerepet játszottak a bolognai egyetemen végzettek, így Bucella és Simonius is Bolognából került a lengyel királyi udvarba. Gyulay Pál is Bolognában végzett, innen ismerte Bucellát és nála húsz esztendővel fiatalabb tanítványát Simonius, mindkettő tudását nagyra értékelte. Ez az ismeretség nem különös, hiszen az a kevés számú orvos, aki hol itt, hol ott bukkant fel a királyi udvarokban, mind ismerte egymást, ezt a megmaradt nem nagyszámú levelezések is bizonyítják. Tény, hogy Bucella és Simonius között a vetélkedés régi eredetű volt, hiszen állandóan „szemmel tartották” egymást, nem szívesen hagyták el rövid időre sem a lengyel királyi udvart. Ennek oka nem Báthory betegségében keresendő, hiszen életerős ember volt. Az is bizonyított, hogy Báthory mindig nagyobb bizalommal volt az udvarában élő magyarokkal szemben, így a lengyelek és az idegenek inkább a magyar tisztségviselők kegyeit keresték, így Gyulay Pálét is. Gyulay orvosi ügyekben nem nyilatkozott, bár maga is orvosi végzettséggel rendelkezett, feltehetően zavarta az olasz orvosok „marakodásai”. Lengyel földre érkezése után Báthory udvari orvosa Wojciech Oczko, szintén Bolognában végzett lengyel orvos volt, aki öt esztendeig tartó udvari tisztségétől 1581-ben Bucella megjelenése után vált meg. A kortársak Bucellát nagy tudású, de hirtelen haragú embernek tartották. A lengyel királyi udvarban mindig két udvari orvos működött, így Oczko távozása után Bucella mellé egy második orvost kerestek: megfordult Báthory környezetében Mercurialis, Fabius Sossa Niphus, Tarvisanus, mind Bolognában végzett olasz orvosok voltak, akik igen rövid idő múlva, Bucellával történt összeütközések miatt távoztak. Ezután került a királyi udvarba Bucella javaslatára tanítványa, Simon Simonius. Egy esztendeig békében éltek, sőt Simonius dicsőően nyilatkozott mesteréről.

1584-ben Simonius és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvari orvosa, Squarcialupus között vita kerekedett a sárgaság okáról, amelyről nyomtatásban is megjelentették véleményüket. Ebben a vitában Bucella nem állt tanítványa mellé, amelynek következménye lett az állandó torzsalkodás. Báthory halála idején már ellenségként álltak egymással szemben, sőt Bucella elérte, hogy Simonius távozott az udvarból. Ekkor halt meg Báthory, a nevezetes vitáiban Simonius azzal vádolta Bucellát, hogy magyar barátai segítségével el akarta üldözni a király környezetéből, sőt az olasz Muraltust is a lengyel király egyik gyilkosának nevezte, mivel lehetséges utódként tartózkodott már Krakkóban. Előtte Báthory Zsigmond orvosa volt, majd 1586 után Kassán a felvidéki császári seregek tábori orvosa lett. Báthory élete utolsó napján a két olasz látványos szakmai csatát vívott: az egyik epilepsiára, a másik asztmára gyanakodott, az udvar pedig az olaszok ellen fordult. Simonius minden vagyonával elmenekült, Bucella felboncoltatta a király tetemét, a boncjegyzőkönyvre egyik orvos sem figyelt. Ez olyan ügy volt, hogy erősen foglalkoztatta a szakmai köröket. Ebben a vitában tájékoztatta Gyulay Squarcialupust a lengyel király haláláról, az pedig Aquapendentat. E levélben Squarcialupus kiváló orvoskollégájának nevezte Gyulay Pált, akinek véleményét mindig nagyra értékelt. A két olasz orvos szakmai csatája végül egymás becsmérélsébe torkolt, amelybe a kortárs kollegák nem szívesen „kapcsolódtak be”. Feltehető, hogy Gyulay Pál is ezen a véleményen volt, bár erre nem találtunk írásos bizonyítékot.

Báthory István lengyel királyságával kapcsolatos a harmadik kérdés: milyen összefüggés található a krakkói egyetem reformkísérlete, a jezsuiták vilnai és kolozsvári kollégiumainak megalapítása között?

Báthory István lengyel királysága, annak ellenére, hogy hódítóként tartják számon, jelentős művelődést építő törekvést tartalmaz. Erdélyből érkezett lengyel földre, ahol a fejedelmi hatalom vallásbékét teremtett. Maga katolikus volt, de lengyel királyként azonnal aláírta Zsigmond Ágost 1572. évi, a vallásszabadságot rögzítő privilégiumát, nem talált „különösét” benne. Báthory István környezetében a kezdődő ellenreformáció jeles humanistáit is megtaláljuk, elsősorban a padovai egyetemen végzett humanisták voltak, koruk kiemelkedő egyéniségei közé tartoztak. Báthoryra nagy hatással volt Itália, az itáliai egyetemek szelleme és szerepe, pontosan ismerte Krakkó szerepét Közép-Európa szellemi életében. Valóban célul tűzte ki a reformáció különböző szellemi irányzatai által szétdúlt krakkói egyetem tekintélyének helyreállítását, az egyetem tekintélyének helyreállítását. Ehhez a királyi tekintély is kevésnek bizonyult, viszont osztozott azzal az elvvel, hogy a hitet nem erőszakkal, tűzzel és vassal kell terjeszteni, hanem tanítással és jó példákkal”. Valóban Lengyelországban került kapcsolatba a jezsuitákkal, főleg Possevinóval, aki a krakkói egyetemmel kapcsolatos

reformjainak kudarca után iskolaalapításokra ösztönözte. A katolikus közművelődés terjesztését bízta rájuk, így került sor a vilnai /1579/ és a kolozsvári /1581/ jezsuita kollégiumok megalapítására, amelyeket egyetemmé kívánt átalakítani. Tudatában volt annak, hogy a reformáció szellemi erejét csak jól szervezett és tartalmas tudást nyújtó iskolákkal lehet ellensúlyozni. Erre akkor a jezsuiták adtak alternatívát.

Az előbb említett két intézmény mellett, főleg lengyel területen több más, a jezsuiták irányítása alatt működött oktatási intézményt alapított. A jezsuitákkal szemben is, annak ellenére, hogy felesége a jezsuiták térfoglalásának volt híve, a renddel betartatta a vallási türelmet. Mélyen elítélte az ellenreformáció eszközeit, így erélyesen szétverte a krakkói protestáns-ellenes zavargásokat, sőt nem riadt vissza a kivégzésektől sem. Az egyetemet viszont arra kötelezte, hogy vallási különbségek nélkül valamennyi diák látogathassa az intézményt.

Vilna végül egyetemmé fejlődött, Kolozsvár csupán kísérlet maradt, a vallási békétlenségek megakadályozták Báthory elképzeléseinek megvalósítását. Az itt alapított egyetem 1872-ben – bár jogelődjének tekintette Báthory István szándékait – más folyamatoknak köszönhetette megvalósítását.

A negyedik kérdésre összefoglalóan:

A második világháború alatt magyar földre menekült lengyel menekültekkel kapcsolatban a magyar kormányzat a nemzetközi szerződéseken és a magyar joggyakorlatban foglaltak szerint járt el, bár az intézkedéseket befolyásolta a két nép közötti évszázados rokonszenv is. 1939 szeptemberétől nemcsak katonai, hanem polgári menekültek is érkeztek, akikkel kapcsolatban egymástól eltérő gyakorlatot kellett alkalmazni. A menekültek gondozása nemcsak „elhelyezési és ellátási” kötelezettségek biztosítását jelentette, de – elsősorban a polgári menekültek miatt is – szociális, kulturális, oktatási gondok megoldását is. Az 1936. évi XXX. tc. – ugyan sok kérdéssel foglalkozott, de csak katonákra vonatkozott, elsősorban a Nemzetközi Vöröskereszt gondoskodási keretei között. Az életkörülmények anyagi alapjainak megteremtése után 1939 őszén a legfontosabb intézkedés a lengyel menekültek egészségügyi-orvosi ellátásáról szólt. A már említett 1936. évi XXX. tc. is biztosította a menekültek ingyenes orvosi és kórházi ellátását, ennek megfelelően az 1046/1939. sz. BM. Kormányrendelet is megerősítette ezt, de kiterjesztette a polgári menekültekre is. A végrehajtás a magyar katonai-egészségügyi szervekre a tisztiorvosi szolgálatra hárult. Első lépésként a városi és községi hatóságoknak a legrövidebb időn belül jelenteni kellett az illetékes tisztiorvosi hivatalnak a területükön tartózkodó lengyel menekültek számát, nemét és a gyermekek-fiatalok létszámát, valamint a hatósági orvos nevét. Az utóbbinak feladata lett

a lengyel táborokon belül az ellátás feltételinek megszervezése, a higiénikus feltételek megszervezése, ellenőrzése, a betegek ellátása. A rendelet szószerinti betartatása akadályokba ütközött, hiszen ez a Katonaegészségügyi szolgálat nélkül, illetve a nyelvi nehézségek áthidalása nélkül lehetetlen volt megvalósítani. A kötelező szervezeti formák megteremtését a magyar Katonaegészségügyi szolgálat biztosította, de az alaprendelet utolsó fejezete a menekült egészségügyi személyek igénybevételéről is intézkedik. Ugyan önkéntes alapon készített jelentkezésre, a menekültek nyilvántartásba vételénél már külön feljegyezték az orvosokat, ápolónőket, egyéb egészségügyi képesítéssel rendelkezőket. Ez már jelezte, hogy a magyar hatóságok az első időktől kezdve tervezték a menekült egészségügyi-orvosi szervezet kialakítását, ezzel könnyíteni a hazai betegellátás speciális gondjait. A lengyel menekültekkel való foglalkozás valóban meghaladta a vidéki orvosi ellátás erejét, s így az egyes táborok ilyen jellegű feladatait – kivéve a közegészségügyi ellenőrzést – hamarosan a lengyel orvosokra és egészségügyi szakszemélyzetre bízta. A menekült orvosok és egészségügyi szakszemélyzet a BM. IX. osztályának utasítására külön nyilvántartásba kerültek, arányosan irányították a különböző táborokba. 1939 októberében már körvonalozódtak azok az intézkedések, amelyek a lengyel menekültek szervezett orvosi-egészségügyi ellátását biztosították. Világosan kirajzolódott, hogy a szociális gondoskodáson belül az egészségügy és az orvosi ellátás önálló területet alkot. Előbb a Lengyel Vöröskereszt magyarországi Kirendeltségével akarták megoldani a feladatot, végül A Magyar Vöröskereszt kebelén belül alakult meg 1939. november 3-án a Lengyel Orvosok Csoportja, amely végleges formában szervezte meg a katonai és a polgári táborok orvosi és egészségügyi szolgálatát, míg ehhez a felszereléseket, a gyógyszereket a Nemzetközi Vöröskereszt közvetítésével, a BM anyagi hozzájárulásával – a Lengyel Vöröskereszt Kirendeltsége biztosította. A tábori egészségügyi szolgálat betegellátásának biztosítására a Lengyel Vöröskereszt Kirendeltsége – 3-6 hónapos - nővértanfolyamokat szervezett, széles egészségügyi felvilágosító tevékenységbe kezdett. E formában képezték ki a magyarországi lengyel betegellátásban működő mintegy 90 nővért, illetve a nyugaton harcoló lengyel hadsereg egészségügyi szolgálatának is képezték betegápolókat. A Lengyel Orvosok Csoportjának élén Jan Szrednicki-Kollataj orvostábornok állt, a szervezethez száz orvos tartozott, bár egyes adatok szerint mintegy 500 orvos keresett menedéket, többségük evakuált Nyugatra. A szervezet végleges kialakulása 1940 nyarára fejeződött be, amikor minden lengyel tábor önálló orvosi rendelővel, gyógyszerházzal, betegszobával, elkülönítővel rendelkezett. A polgári hálózathoz 41 orvos és fogorvos tartozott, ezek közül többen két-három táborot is elláttak. A többiek a katonai ellátásban szolgáltak. A már említett 78/1940. sz. rendelet az elsődleges orvosi ellátást tette ingyenesé,

viszont a Lengyel Polgári Bizottság, a menekültügy irányító lengyel szervezete, saját anyagi erőből biztosította az ingyenes fogorvosi ellátást, a terhesgondozást, a lengyel iskolaorvosi tevékenységet.

A lengyel egészségügy továbbfejlesztésének másik területét a lengyel kórházügy képezte. Már 1939 őszén komoly gondot jelentett a lengyel betegek magyar kórházakba történő elhelyezése. Itt nemcsak a férőhelyek korlátozott száma, hanem a lengyel betegek nyelvi nehézségei akadályt képezte. Egyik megoldás az volt, hogy a lengyel betegek számításba jöhető kórházaiban idegen nyelvet jól beszélő lengyel orvosokat alkalmaztak, akik elsősorban honfitársaikkal foglalkoztak. Joggal merült fel, hogy a lengyeleknek külön gyógyintézeteket kell létrehozni, ahol csak lengyel szakszemélyzet dolgozik, a beteganyag is a lengyel táborokból kerül ki. A magyar kormány megbízottai, a Magyar-, a Lengyel és a Nemzetközi Vöröskereszt képviselői 1940 nyarán Koordinációs Bizottságot hoztak létre, amely megszervezte Budapesten – Fő utcában – a Központi Lengyel Rendelőintézetet, a 140 ágyas győri Katonai Kórházat, a keszthelyi Lengyel Aggok Házát, az 50 ágyas letkési Lengyel Egészségházat, az ipolyszalkai gyomor-, a szentesi ideg- és a mátraházi tuberkulózis osztályt. Ezek felszerelését a magyar hatóságok és a nemzetközi szervezetek biztosították. Ezek közül a legnagyobb a győri Lengyel Kórház volt, amelyben négy betegosztály, laboratórium és rtg-részleg működött, elsősorban katonai betegek szervezték, de jelentős számban gyógyítottak polgári menekülteket is. A személyzetet 10 orvos, nyolc nővér és 15 szénitéc, 15 egészségügyi altiszt alkotta, kiváló betegellátást és orvosi ellátást biztosítottak, a kórház szakmai felügyelete alatt működött az összes lengyel rendelő és betegellátó részleg. A lengyel orvosi kar nyílt tevékenysége mellett titkos feladatokat is végzett: elvégezték a frontszolgálatra jelentkezők egészségügyi vizsgálatát, a frontra indulók egészségügyi kiképzését, stb.

Osztozom Sótonyi Péter akadémikus úr megjegyzésével, hogy e disszertációban helye lett volna Katyn magyar vonatkozásainak is, hiszen történelmi tény, hogy a magyar törvényszéki orvostan nemzetközi elismertségének egyik fontos pillére az itt végzett orvosszakértői tevékenység. Az elmúlt években írásaimban sokszor foglalkoztam ezzel az üggyel, igaz, gyakran a negatív hangvételű dokumentumokból kellett „kiszűrni” a tényeket. A lengyel szakirodalom elég részletesen napvilágra hozta a szovjet fogságba esett lengyel tisztekkel kapcsolatos dokumentumokat, a névjegyzékeket, stb. Zömében lengyel nyelvű anyagról van szó, többségét megvásároltam. Orsós Ferenc szerepét és tevékenységét a lengyel szakirodalom nagyra értékeli, főleg az időpont meghatározását célzó bravúros szakmai bizonyításai módszereit. Igaz, a lengyel dokumentumok ebben a vonatkozásban kevés eredeti

anyagot tartalmaznak, ezek többsége a második világháború utolsó heteiben megsemmisült. A krakkói egyetemi levéltár „visszaemlékezések” gyűjteményében találtam olyan anyagot, amely foglalkozott a katyni obductióban részt vett lengyel szakemberek tevékenységével, nevezetesen Wodzinski szakmai munkájával, bár hiányosnak találtam, mivel Wodzinski a szovjetek elől még 1944-ben a szövetségesekhez menekült, később az angliai lengyel egyetem professzora lett. Még a 2000-es évek elején segítettam annak a lengyel szakmai bizottság magyarországi „informális tevékenységét”, amely szakmai véleményt kért Orsós esetleges lengyel kitüntetésével kapcsolatban. A bizottság elutasításban részesült, engem sem dicsértek meg. Ettől függetlenül részt vettem több lengyel és hazai szakmai konferencián, érzésem szerint nem mondtam butaságokat, a szakmai kérdésekkel külön foglalkoztam és a témát nem tereltem politikai síkra. Amikor ezt a disszertációt doktori eljárás adtam, úgy éreztem, hogy a katyni kérdéssel kapcsolatban nincs birtokomban elégség anyag, hogy megfelelő szintű fejezetet írjak. Ma már rendelkezésemre állnak olyan adatsorok, hogy megírjam a hiányzó fejezetet. 2010. április 10-én Szmolenszkben lezuhant lengyel elnöki repülőgépen tartózkodott Andrzej Przewoznik történész, régi ismerősöm, a Lengyel Történeti Emlékezet Intézet igazgatója, akinek hivatali kötelességének és történeti munkájának középpontjában a Katynhoz hasonló lengyel ügyek álltak. Annak idején kaptam tőle több anyagot, tőle tudtam, hogy két vaskos kötetben szándékozik kiadni kutatásainak eredményét. Ez még Lengyelországban sem volt könnyű. Halála után özvegye megjelentette Andrzej Przewoznik életművét, az említett munkát, benne olyan dokumentumokkal /többsége a londoni Sikorski Intézetben található/, amelynek ismeretében most megírnám a hiányzó fejezetet. Sajnos ezt a szorosan vett szakmai kérdést nálunk „túlpolitizálták”, csak a legnagyobb körültekintéssel és teljes dokumentáció birtokában lehet a feldolgozáshoz kezdeni. Gyakran úgy éreztem /és érzem/, hogy sokan nem Orsósról, a szakemberről, hanem Orsósról a politikába sodródott emberről akarnak hallani. Ezt viszont nagy kockázatnak tartottam egy disszertáció megírásában. Az elmúlt két évben egy „könyvnyi” anyagot sikerült összegyűjteni, „sorsáról” gondolkodnom kell.

Karasszon professzor úr észrevételivel osztozom, valóban gépelési hiba, illetve elírás található Majer Kolos Ferenc, Ponatowski lengyel király nevével kapcsolatban. I. Nagy Lajos király névírásával is egyet kell értenem, azzal a kiegészítéssel, hogy őt a lengyel történetírás Magyar Lajosként emlegeti. Karasszon professzor úr igen hasznos kiegészítő megjegyzéseket fűzött értekezésemhez, így köszönöm, hogy rávilágított Kopernicus és Fracastoro kapcsolatára, a különböző járványtörténeti adalékokra. Ez vonatkozik a leMBERGI egyetem magyar vonatkozásaira, hiszen – ugyan nem orvostörténeti adalék – Martinovics Ignác is tanára volt

ennek a tanintézetnek. Megjegyzem, hogy alapítása után az egyetemen sebészképzéssel indult meg az „orvosi kar”, igazi orvoskarrá – tehát orvosdoktorokat és sebész-szülész-mestereket is képző – pedig a lengyel királyság harmadik felosztása /1796/ után alakult át. Valóban jobb lett volna egy mondattal kiegészíteni az adott részt.

Ismételten szeretném megköszönni a tisztelt bizottság és opponenseim munkáját, hogy alaposan megvizsgálták és véleményt alkottak munkámról, hasznos megjegyzéseket tettek hiányosságairól, amit beépíték a disszertáció esetleges könyv formában történő kiadásába.

Budapest, 2011. április 5.

Dr. Kapronczay Károly/